

CSAPÓ ZSUZSANNA*

ALTERNATÍVÁKBAN GONDOLKODHATUNK? A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG LEHETSÉGES KIEGÉSZÍTŐI/KIHÍVÓI – AZ OROSZ AGRESSZIÓ RELÁCIÓJÁBAN

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.4.03>

Míg a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) vizsgálhatja az Ukrajnában elkövetett háborús bűncselekményeket, emberiség elleni bűntetteket és – ha releváns – népirtást, mindezen bűntettek eredője, az orosz agresszió vonatkozásában már, az e bűntett kapcsán elfogadott speciális joghatósági szabályok miatt, nem állapíthatja meg az egyén – azaz az orosz vezető(k) – büntetőjogi felelősségét. Bár a testület tárgyi joghatóságába, Statútuma szerint, mind a négy említett nemzetközi jogon alapuló bűncselekmény beletartozik. A tanulmány azt vizsgálja, hogy lehetséges, érdemes és kivitelezhető-e más bírósággal/törvényszékkal orvosolni az ICC mai rendszerében rejlő e korlátozottságot.

1. A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG TÁRGYI JOGHATÓSÁGÁBA TARTOZÓ BŰNCSELEKMÉNYEK ÉS A JOGHATÓSÁG GYAKORLÁSÁNAK ELŐFELTÉTELEI

1.1. HÁBORÚS BŰNCSELEKMÉNY, EMBERIESSÉG ELLENI BŰNTETT, NÉPIRTÁS: NINCS (JOGI) AKADÁLYA AZ ELJÁRÁSNAK

A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC)¹ tárgyi joghatóságába tartozó négy bűncselekmény közül három esetben van joghatósága eljárni a testületnek az Ukrajnában elkövetett háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűntettek, netán népirtás felelőseinek számonkérésére. Mindez annak köszönhető, hogy bár Ukrajna nem (és Oroszország sem) vált részesévé a bíróságot felállító Római Statútumnak, de – 2014-ben,² majd (immár határozatlan lejárattal) 2015-ben³ tett – nyilatkozatával Ukrajna

* PhD, egyetemi docens, NKE ÁNTK, 1083 Budapest, Ludovika tér 1. E-mail: Csapo.Zsuzsanna@uni-nke.hu.

¹ ICC: International Criminal Court.

² Elérhető az ICC honlapján: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/997/declarationRecognitionJurisdiction09-04-2014.pdf>. Ezen első nyilatkozat a bíróság joghatóságát a 2013. november 21. és 2014. február 22. között történt események kapcsán ismerte el.

³ Elérhető az ICC honlapján: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf. E második nyilatkozat a 2014. február 20. után történtek vizsgálatára kérte, illetve hatalmazta fel a bíróságot, határozatlan időre.

elismerte az ICC joghatóságát. E testület ugyanis nemcsak az alapítószerződéséhez csatlakozó (jelen állás szerint 123)⁴ állam területén vagy állampolgára által elkövetett cselekményeket jogosult vizsgálni, hanem a joghatóságát nyilatkozattal elfogadó nem részes államban történeteket is.⁵ (Illetve ha – nem részes állam, nem is a főügyész, hanem – a Biztonsági Tanács kezdeményezi az eljárást, ez esetben ugyancsak lehetséges, hogy nem részes – és a joghatóságot *ad hoc* alapon sem elfogadó – állam kapcsán rendelkezik joghatósággal a bíróság,⁶ ez az opció azonban az orosz–ukrán háború vonatkozásában értelemszerűen, a BT-t blokkoló Oroszország miatt, nem reális.) A három, fent említett nemzetközi jogon alapuló bűncselekmény esetében tehát nincs akadálya az ICC eljárásának az Ukrajna területén történetek vonatkozásában, követték el e bűntetteket akár az orosz, akár az ukrán vagy bármely más állam polgárai.

1.2. AGRESSZIÓ: AZ ELJÁRÁS JELEN ÁLLÁS SZERINT KÉPTELENSÉG

A bíróság tárgyi joghatóságába tartozó negyedik bűncselekmény, a szinte paralizáló speciális normák által szabályozott agresszió, így az orosz agresszió kapcsán azonban már pillanatnyilag tehetetlen a hágai fórum. Tehetetlen, hiszen amikor végre sikerült a Statútumnak az agresszió mibenlétét meghatározó kampalmai módosítását 2010-ben elfogadni (1998-ban⁷ csak „elvi lehetőségként”⁸ sorolták fel e bűntettet a tárgyi joghatóságról rendelkező cikkben,⁹ de definiálását illetően akkor még nem volt egyetértés, így ezen opció jó ideig szunnyadó maradt),¹⁰ a Statútumba újként

⁴ Lásd: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties>.

⁵ Lásd a Római Statútum 12. cikkét a joghatóság gyakorlásának előfeltételeiről.

⁶ Lásd együtt olvasva a Római Statútum 12. cikkének 2. bekezdését és 13. cikkét. E kérdésről részletesen: BÉRES Nóra: *A Biztonsági Tanács által a Nemzetközi Büntetőbíróság elé utalt helyzetek legfontosabb jogi problémái* (Budapest: Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet 2021) 43–44., <https://doi.org/10.47079/2021.bn.btnbb.5>.

⁷ Az alapító konferencián, Rómában.

⁸ T/10722. számú törvényjavaslat a Nemzetközi Büntetőbíróság Statútumának és a Statútum 8. cikkére vonatkozó kampalmai módosításának kihirdetéséről. Előadó: Trócsányi László igazságügyi miniszter. Budapest, 2016. május. Általános indokolás, 2. pont. <https://www.parlament.hu/irom40/10722/10722.pdf>. Megjegyzés: a Római Statútum esetében kihirdető jogszabályra nem tudok hivatkozni, mert bár Magyarország is 2002 óta részes állam, immár (hiszen 2001-ben megtörtént a ratifikáció) több mint 20 éves alkotmányos mulasztás következtében nincs kihirdetve mind a mai napig a hazánkat is – természetesen a saját, azaz a magyar döntéshozók döntése alapján – kötő szerződés. Kovács Péter: „Miért nincs még kihirdetve a Római Statútum? Gondolatok a Római Statútum és az Alaptörvény összeegyeztethetőségének egyszerűségéről” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 69–90.

⁹ Lásd a Római Statútum 5. cikkét.

¹⁰ Philippe Sands szerint 1998-ban még azért nem lehetett az agresszió kapcsán előrébb lépni és felhatalmazni e bűncselekmény kapcsán is az ICC-t cselekvésre, mert egyes nagyhatalmak attól tartottak, rajtuk csattan később az általuk fontos oros. Szó se róla, teszem hozzá, a 2003-as iraki katonai beavatkozás is nélkülözött minden nemzetközi jogi legitimitást. Sam WOLFSON: „It’s a slam dunk’ Philippe Sands on the case against Putin for the crime of aggression” *The Guardian* 2022. március. 31., <https://www.theguardian.com/law/2022/mar/30/vladimir-putin-ukraine-crime-aggression-philippe-sands>.

bekerülő cikkek¹¹ jóval szűkebbre szabták az agresszió kapcsán a bíróság fellépésének lehetőségét. E paragrafusok szerint ugyanis agresszió esetében mindkét érintett államnak, vagyis az agressziót végrehajtó és az azt elszenvető államnak is el kell fogadnia a Római Statútumnak az agresszióról rendelkező módosítását. Márpedig eleddig e kiegészítésnek a Statútum 123 államából mindössze 43¹² vált részesévé, s nincs közöttük se az Orosz Föderáció, se Ukrajna. S bár elvi lehetőségként agresszió esetében is utalhatná az ENSZ BT a helyzetet a bíróság elé, így pedig lenne nem részes állam vonatkozásában is joghatósága a testületnek,¹³ orosz támogató szavazat nélkül ez az opció a gyakorlatban most nem működhet. A Nemzetközi Büntetőbíróság tehát jelen állás szerint¹⁴ nem vizsgálhatja a természetes személyek felelősségét agresszió büntettségéért az orosz–ukrán fegyveres konfliktust tekintve.

Márpedig az Orosz Föderáció az agresszió tankönyvi példáját hajtotta végre Ukrajnával szemben. Vagy ahogy az ICC Statútuma (a fent említett módosítás révén utóbb megszületett 8bis cikke) fogalmaz: „az Egyesült Nemzetek Alapokmányának nyilvánvaló megsértése”¹⁵ történt. Nincs az ENSZ Alapokmánya által rögzített,¹⁶ egyúttal *ius cogens*,¹⁷ azaz feltétlen érvényesülést kívánó normának minősülő államok közötti erőszak tilalmának olyan kivétele, amelyre Oroszország megalapozottan hivatkozhatott volna. Hiszen se az ENSZ Biztonsági Tanácsa nem adott felhatalmazást Ukrajnával szemben fegyveres erő alkalmazására,¹⁸ se önvédelmi, akár egyéni, akár kollektív önvédelmi jogára¹⁹ nem alapozhatta az orosz vezetés fellépésüket. Az erőszak tilalma alól pedig e két kivételnél több, más nem létezik.²⁰ Oroszország tehát semmibe vette napjaink egyik alapvető nemzetközi normáját, amely jogsértésből nemcsak állami felelősség keletkezhet, de felveti az állami lépéseket meghatározó természetes személyek felelősségre vonásának szükségességét is.

¹¹ Az agressziót a 8bis cikk definiálta, e büntett tekintetében pedig a joghatóság gyakorlásának mikéntjéről a szintén új 15bis és 15ter cikkek rendelkeztek. – Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court Kampala, 11 June 2010. Adoption of Amendments on the Crime of Aggression. Resolution RC/Res.6 of the Review Conference of the Rome Statute, https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/AMENDMENTS/CN.651.2010-ENG-CoA.pdf.

¹² UN Treaty Collection. Amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the International Criminal Court, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mdsg_no=XVIII-10-b&chapter=18&clang=en.

¹³ Lásd a Római Statútum 13. cikkének b) pontját és a (kampalai módosítás) 15ter cikkét.

¹⁴ E tanulmány az orosz–ukrán háború hatodik hónapjában, 2022 augusztusában készült.

¹⁵ E kérdésről lásd: HOFFMANN Tamás: „Contra aggressionem? Az agresszió bűncselekményével kapcsolatos nemzetközi jogi dilemmák” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 65–66.

¹⁶ Lásd az ENSZ Alapokmányának 2. cikk (4) bekezdését. Kihirdette: 1956. évi I. törvény az Egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról.

¹⁷ CSAPO Zsuzsanna: „»[...] és amelyet csak a nemzetközi jognak az ugyanilyen jellegű későbbi szabályával lehet megváltoztatni.« Az 1969. évi bécsi egyezmény és a *ius cogens* módosíthatósága” *Állam- és Jogtudomány* 2020/1. 25–43.

¹⁸ Lásd az ENSZ Alapokmány VII. fejezetét „Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében” címmel (az Alapokmányt kihirdető magyar törvény fordítása szerint).

¹⁹ Lásd az ENSZ Alapokmány 51. cikkét.

²⁰ James A. GREEN – Christian HENDERSON – Tom RUYTS: „Russia’s Attack on Ukraine and the Jus ad Bellum” *Journal on the Use of Force and International Law* 2022/1. 4–30.; HOFFMANN Tamás: „Háború vagy béke? Az államközi erőszak alkalmazásának nemzetközi jogi kérdései az orosz–ukrán konfliktusban” *Közjogi Szemle* 2022/3. 1–13.

2. VAN RÁ ESÉLY, HOGY MÉGIS ELJÁRJON A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG AZ OROSZ AGRESSZIÓ KAPCSÁN IS?

Az Ukrajnával szembeni agresszió felelőseinek ICC általi számonkérésének jelen állás szerinti lehetetlensége mindazonáltal nem jelenti, hogy ezzel a fórummal nem lehetne e büntett kapcsán is a későbbiekben számolni. Miképpen kerülhetne valamennyi, a bíróság tárgyi joghatóságába tartozó bűncselekmény az ICC vizsgálódásának körébe?

Láttunk már persze regnáló állami vezetőt pozíciójáról lemondva az őt bűncselekmény elkövetésének vádjával illető nemzetközi büntetőfórum előtt önként megjelenni (lásd Hashim Thaci volt koszovói elnököt).²¹ Valószínűtlen azonban, hogy Vlagyimir Putyin regnálása alatt Oroszország ratifikálja a Római Statútumot és annak az agresszióra vonatkozó módosítását, s az orosz elnök, felháborodva a szerinte alaptalan vádakon, igazságáért kiállva felmentését követeli a nemzetközi bíraktól. Csakis rezsiváltás hozhatna ilyen fordulatot, ám erre is kevés az esély.

Azonban ha a későbbiekben egy új orosz vezetés fontosnak találná a bűncselekmények, így az agresszió elkövetőinek felelősségre vonását, a Statútumnak és az agresszióra vonatkozó módosításának elfogadásával ennek lehetőségét megteremthetnék. Mert bár a visszaható hatály általános jogelve a bíróságot felállító Statútum esetében is alapvetés, azaz a bíróság az alapító szerződésének hatályba lépése (2022. július 1.) előtti cselekményeket nem vizsgálhat, illetve később csatlakozó állam esetében főszabályként csak a csatlakozást követő események kapcsán keletkezik a bíróságnak joghatósága, utóbbi államok megtehetik a (11. cikk alapján), hogy a Statútum vagy – agresszió esetében – módosítása hatályba lépéséig visszamenőlegesen hatalmazzák fel a nemzetközi fórumot az eljárásra. Ez az agresszió kapcsán azt jelenti, hogy az ICC akár 2022-ben is felhatalmazható, hogy 2017-ben (ekkor lépett hatályba a kampalmai módosítás) és ezt követően történt cselekményeket vizsgáljon.

Mivel tehát a 2014-es krími agresszió esetén nem voltak még hatályban az ICC Statútumának újként betoldott agressziós paragrafusai, ezek az események nem ítélték meg az ICC által, de a 2022. február 24-én kezdődő folyamatok esetében ennek már nem lenne jogi akadály.

Azt azonban ne felejtjük, hogy míg a többi *delicta iuris gentium*²² esetében a bíróság eljárásához a területi állam és az elkövető állampolgársága szerinti állam egyikének elegendő, ha a Statútumhoz csatlakozik, agresszió esetében e két érintett állam részessége nem vagylagos, hanem konjunktív feltétel. Azaz Ukrajnának is

²¹ „Kosovo’s President Hashim Thaci resigns to face war crime trial” *Deutsche Welle*, 2020. november 5., <https://www.dw.com/en/kosovos-president-hashim-thaci-resigns-to-face-war-crime-trial/a-55507770>; „Kosovo Specialist Chambers & Specialist Prosecutor’s Office” <https://www.scp-ks.org/en>; „Hashim Thaci et al.” <https://www.scp-ks.org/en/cases/hashim-thaci-et-al>.

²² Nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények (delictum = bűncselekmény, ius gentium = nemzetközi jog). Lásd erről: BRUHÁCS János: *Nemzetközi jog II. Különös rész* (Budapest–Pécs: Dialóg Campus 2010) XI/5. alfejezet; CSAPÓ Zsuzsanna: „Delicta iuris gentium, a természetes személyek nemzetközi jogon alapuló büntetőjogi felelőssége és a felelősségre vonás folyamata” *Jura* 2002/1. 136–143.

ratifkálnia kellene a Római Statútumot, kampalai módosításával együtt. (A megszorító értelmezés főszabálya alapján legalábbis így értelmezendő a kampalai 15bis cikk 5. bekezdése, amely részes államokról szól. Ámbár lehetséges, hogy kiterjesztő értelmezéssel a bírák elfogadnák, hogy a bíróság joghatóságát 2015-ben elismerő ukrán nyilatkozat valamennyi, az ICC tárgyi joghatósága alá tartozó bűncselekményre vonatkozik.)²³ Ukrajna számára ez nem lenne rizikós lépés, hiszen az önvédelmi helyzetben cselekvő állam ha az arányosság keretei között marad, nem követ el nemzetközi jogsértést, amennyiben netán határain kívül mér megsemmisítő csapást orosz katonai célpontokra. Szó sincs tehát ez utóbbi esetben agresszióról. (Illetve a Római Statútum elfogadása nem jelent örök érvényű elköteleződést sem, ki lehet lépni a szerződésből,²⁴ igaz, 12 hónapos felmondási idővel.)

Hasonlóképp megalapozhatná a bíróság joghatóságát – maradvá továbbra is a 2022-es orosz agresszió kérdéskörénél –, ha az ENSZ Biztonsági Tanácsa utalná a szituációt a testület elé,²⁵ ehhez pedig, mint láttuk fentebb, az se szükséges volna, hogy az érintett államok, Oroszország és Ukrajna részessé váljon a Római Statútumban. Ám ezen opció is csak akkor lehet működőképes, ha Oroszország (új) vezetése nem vétőzza a BT-ben az őket kellemetlenül érintő döntéseket.

Valószínű tehát, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság az orosz agresszió kapcsán is eljárhat majd (s nem csak az orosz agresszió folyamán)²⁶ elkövetett háborús bűncselekmények, akár emberiség elleni bűntettek, netán népirtás ügyében), ám a jelenlegi szabályok miatt kevés az esély arra, hogy orosz politikai és katonai vezetőknek²⁷ felelniük kelljen a vádlottak padján az államok közötti erőszak tilalmának megsértéséért. Mivel azonban nemzetközi bűntettek – a „bűntelenség kultúrájának” felszámolása jegyében – nem maradhatnak válasz nélkül, a nemzetközi

²³ Annál is inkább lehetséges utóbbi értelmezés, mivel a 2015-ös ukrán (az ICC joghatóságát megalapozó) nyilatkozat még „csak” a háborús és emberiség elleni bűntettek nevesítette első bekezdésében, ám e nyilatkozat alapján most a bíróság főügyésze népirtás kapcsán is nyomoz, feltételezhetően a deklaráció második bekezdésének azon, jóval általánosabban fogalmazó pontjára alapozva, amely a bíróság joghatóságát „az Ukrajna területén elkövetett cselekmények” kapcsán ismeri el. <https://www.icc-cpi.int/ukraine>. Azt se feledhetjük azonban, hogy bár az agresszióra vonatkozó kampalai módosítást már évekkorábban elfogadták (2010-ben), de hatályba még nem lépett (majd csak 2017-ben) az ukrán nyilatkozatok tételekor (2014-ben, illetve 2015-ben).

²⁴ Lásd a Római Statútum 127. cikkét.

²⁵ Az ENSZ Alapokmány VII. fejezete szerint eljárva, azaz ha a BT ügy itélne, a felelősök számonkérése a nemzetközi béke és biztonság fenntartását, illetve helyreállítását szolgálná.

²⁶ Ezért tekintette a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék az agressziót a legsúlyosabb nemzetközi bűntettek, azaz mert eredője a többinek, „magában hordozza az összes többiben rejlő gonosz-ságot”. (Még ha ez kivétel nélkül csak a háborús bűncselekményekre igaz, ugyanis emberiség elleni bűntett és népirtás békeidőben is „elkövethető”.) International Military Tribunal, Nuremberg, Judgment of 1 October 1946 in the Trial of German Major War Criminals. 421. https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.

²⁷ Ne feledjük persze azt sem, hogy Belarusz s így a belarusz vezetés közvetett módon ugyancsak agressziót követ el azzal, hogy területét átengedi egy harmadik állammal szemben agressziót végrehajtó államnak. Lásd az agressziót definiáló 1974. évi 3314 (XXIX) számú ENSZ Közgyűlési határozat melléklete 3. cikkének f) pontját. (E 3. cikk által meghatározott agressziós tényállásokat a Római Statútum új 8bis cikke szóról szóra átvette három és fél évtizeddel később.) *Definition of aggression*, G.A. Res. 3314, 2319th plen. mtg., 14 December 1974, U.N. Doc. A/RES/3314 (XXIX), Annex, para. 3. (f)., https://legal.un.org/avl/pdf/ha/da/da_ph_e.pdf.

jogász közösség jeles képviselői alternatívákban kezdtek gondolkodni. Hiszen, ahogy Mary Robinson, az ENSZ korábbi emberi jogi főbiztosza 2022 márciusának elején fogalmazott: „Ha Putyin elnök felelősségre vonása az Ukrajna elleni agressziójáért elmarad, az tovább ássa alá a szabályokon alapuló nemzetközi rendet. Ha szó nélkül hagyjuk az agresszió büntetteit, nagy eséllyel további jogsértéseknek, valamint az ENSZ által védelmezendő béke és biztonság folyamatos megbomlásának leszünk tanúi. A nemzetközi közösségnek fel kell kutatnia minden rendelkezésre álló lehetőséget az elszámoltathatóság és az igazságszolgáltatás biztosítása érdekében.”²⁸ E gondolatot kiegészítve hozzátennem,²⁹ a harctéren történt háborús vagy emberiesség elleni bűncselekmények esetében a fegyveres konfliktust kiobbantó elsőszámú döntéshozóig nem oly egyszerű vagy épp akár lehetetlen is felgöngyöltíteni a felelősségi láncolatot. Ha nem gondoskodunk tehát az agresszió felelőseinek számonkéréséről, előállhat, hogy megreked az igazságszolgáltatás alsó- vagy középvezetői szinten, míg mindennek az eredője érintetlen marad.

3. KI, HA A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG NEM?

3.1. FELVÁZOLT EGYÉB ALTERNATÍVÁK

Akik tehát tervezték, előkészítették, megindították és/vagy kiviteleztek³⁰ az Ukrajnával szembeni agressziót, jelen helyzetben az ICC elé nem citálhatók. Akik szerint azonban itt még nincs vége e történetnek, vagy egy speciális nemzetközi büntetőtörvényszékben, illetve hibrid fórumban, vagy nemzeti bíróságokban gondolkodnak.

3.1.1. SPECIÁLIS NEMZETKÖZI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK

Philippe Sands – brit-francia nemzetközi jogász professzor – volt az, aki pár nappal a 2022. február 24-én megindult invázió után felvetette egy külön e célra dedikált nemzetközi törvényszék létrehozásának sürgető gondolatát.³¹ Sands³² úgy vélte, minden közösségnek megvan most a maga feladata: az orvosok egészségügyi segít-

²⁸ „The Elders call for a criminal tribunal to investigate alleged crime of aggression in Ukraine” *The Elders* 2022. március 5., <https://theelders.org/news/elders-call-criminal-tribunal-investigate-alleged-crime-aggression-ukraine>.

²⁹ Philippe Sands nyomán. Lásd WOLFSON (10. l.).

³⁰ E négyes felsorolás az ICC Statútum 8bis cikkében szerepel, e kampalmai módosítás szerint tehát e cselekményekért kell(ene) felelni agresszió esetén a természetes személyeknek.

³¹ Philippe SANDS: „Putin’s use of military force is a crime of aggression” *Financial Times* 2022. február 28., <https://www.ft.com/content/cbbdd146-4e36-42fb-95e1-50128506652c>.

³² Sands egyik nagyapja Lvivből (Lwowból, Lembergől) származott, abból a városból, amely közös pont volt Raphael Lemkin és Hersch Lauterpacht, a népirtás és az emberiesség elleni büntett jogi kategóriái kidolgozóinak életében is. Lásd erről Sands tényirodalmi könyvét: Philippe SANDS: *Keletnyugati utca. A népirtás és az emberiesség elleni büntett fogalmának eredetéről* (Budapest: Park 2020). Eredeti kiadásban: *East West Street. On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity* (London: Weidenfeld & Nicolson 2016).

séget nyújtanak, a művészek morális támogatást, az írók petíciókat fogalmaznak, a jogászoknak pedig kutya kötelességük a jog eszközeivel fellépni,³³ s akár, ahogy ő igyekszik, megoldást találni a felelősök számonkérésére.

Sands a II. világháború utáni nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszékhez hasonlatos testület felállítását javasolta (ott és akkor még béke elleni büntettként tünt fel a vádpontok között az agresszió).³⁴ Véleménye szerint ugyan a nemzetközi jog távolról sem mindenható, de még egy eszköz lehet a nemzetközi közösség fegyvertárában, hiszen a szankciók bár szükségesek, de egymagukban nem elégségesek az orosz agresszióval szemben.³⁵ Felvetése nem maradt pusztába kiáltott szó: március 4-én a Chatham House által szervezett online konferencián Dmitro Kuleba ukrán külügyminiszter (egy gépkocsi hátsó üléséről Ukrajnából bejelentkezve)³⁶ immár vele és sok más³⁷ kiváló (nemzetközi) jogással, egyéb prominens személlyel karöltve felhívást fogalmaztak meg,³⁸ sürgetve az Ukrajnával szembeni agresszió elkövetőinek megbüntetését célzó különleges törvényszék (Special Tribunal for the Punishment of the Crime of Aggression against Ukraine) létrehozatalát.³⁹ Kuleba 4 hónap múlva, júliusban így fogalmazott: „Ha nincsenek megfelelő eszközök, amelyek lehetővé teszik számunkra, hogy igazságot szolgáltatassunk, akkor a nemzetközi büntető igazságszolgáltatás eredetéhez kell visszatérnünk, hogy megteremtjük azokat.”⁴⁰ E 4 hónap alatt a kezdeményezést támogatásáról biztosították az Európa Tanács,⁴¹

³³ Lásd WOLFSON (10. lj.).

³⁴ Philippe SANDS: „Opinion: Why we need a new Nuremberg trial to make Putin pay” *University College London* 2022. március 7. (első megjelenés: *Mail Online* 2022. március 5.), <https://www.ucl.ac.uk/news/2022/mar/opinion-why-we-need-new-nuremberg-trial-make-putin-pay>.

³⁵ Philippe Sands beszéde a Chatham House által szervezett online rendezvényen, 2022. március 4., amely az alábbi linken visszahallgatható: <https://www.chathamhouse.org/events/all/research-event/criminal-tribunal-aggression-ukraine>.

³⁶ Patrick WINTOUR: „Ukraine backs international tribunal plan to try Putin for crime of aggression” *The Guardian* 2022. március 4., <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/04/ukraine-backs-plan-for-international-tribunal-to-try-putin-for-of-aggression>.

³⁷ 38-an írták alá a közleményt, köztükük Richard Goldstone is, a Volt-Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY) korábbi főügyésze, illetve Ben Ferencz, a nürnbergi Katonai Törvényszék egyik ügyésze, aki a kézirat lezárásának idején 102 éves volt.

³⁸ Március 7-én Kuleba egymaga is, külügyminiszteri minőségében hasonló tartalmú nyilatkozatot tett közzé az ukrán kormány portálján. Statement by Minister of Foreign Affairs of Ukraine Dmytro Kuleba on the initiative to create a Tribunal for bringing the leadership of the Russian Federation to justice for the crime of aggression against Ukraine, 2022. március 7., <https://www.kmu.gov.ua/en/news/zajava-ministra-zakordonnih-sprav-ukrayini-dmitra-kulebi-shchodo-stvorennya-tribunalu-dlya-pokarannya-kerivnictva-rosijskoyi-federaciyi-za-zlochyn-agresiyi-proti-ukrayini>.

³⁹ Statement Calling for the Creation of a Special Tribunal for the Punishment of the Crime of Aggression Against Ukraine [a továbbiakban: Statement Calling for the Creation of a Special Tribunal], 2022. március 4., <https://gordonandsarahbrown.com/wp-content/uploads/2022/03/Combined-Statement-and-Declaration.pdf>.

⁴⁰ Aparna SHANDILYA: „Ukraine Calls for Creation of Special Tribunal to Probe ‚War Crimes’ Committed by Russia” *Republicworld* 2022. július 14., <https://www.republicworld.com/world-news/russia-ukraine-crisis/ukraine-calls-for-creation-of-special-tribunal-to-probe-war-crimes-committed-by-russia-articleshow.html>.

⁴¹ The Russian Federation’s aggression against Ukraine: ensuring accountability for serious violations of international humanitarian law and other international crimes, Council of Europe Parliamentary

az EBESZ⁴² és a NATO⁴³ parlamenti közgyűlései, az Európai Parlament,⁴⁴ valamint Litvánia⁴⁵ nemzeti parlamentje.⁴⁶ Az ukrán külügyminiszter a G7 országokat ugyancsak erre kérte.⁴⁷ Érdemi előrelépés azonban nem történt az első fél évben (hacsak nem a publikum előtt nem nyilvános háttértárgyalásokon), holott e törvényszéknek nemcsak az lenne a feladata, hogy megbüntesse utólag a bűnelkövetőket, de gyors felállítása szolgálhatná, szolgálhatta volna a Putyin mögüli kihátrálást is, hisz jelezné, senki nem kerülheti el a felelősségre vonást. Év végén mindazonáltal Ursula von der Leyen is, az Európai Bizottság nevében, javaslatot tett egy speciális – ENSZ által támogatott – bíróság létrehozatalára, jelezve, készek a nemzetközi közösséggel együttműködni annak érdekében, hogy az új fórum megkapja a lehető legszélesebb körű nemzetközi támogatást.⁴⁸

A törvényszék létesítését sürgető nyilatkozatot megfogalmazók elképzelése szerint az új fórum komplementer lenne, kiegészítené a Nemzetközi Büntetőbíróság munkáját (ahogy a Nemzetközi Bíróság és az Emberi Jogok Európai Bíróságának eljárásait⁴⁹

Assembly, Resolution 2436 (2022) para. 11.6., <https://pace.coe.int/pdf/fa02a5672334527444dc210c5dab03df71864ae0fc169d8a890d751b53efdecl/resolution%202436.pdf>.

⁴² Resolution on the Russian Federation's War of Aggression Against Ukraine and its People, and its Threat to Security Across the OSCE Region, OSCE Parliamentary Assembly, Twenty-ninth Annual Session, Birmingham, 2022. július 6., para 36, <https://www.oscepa.org/en/documents/annual-sessions/2022-birmingham/4409-birmingham-declaration-eng/file>.

⁴³ Standing with Ukraine, NATO Parliamentary Assembly, Declaration 111 SESP 22 E rev.1 fin, Vilnius, 2022. 05. 30. para. 18. (j), <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2022-05/111%20SESP%2022%20E%20rev.1%20fin%20-%20DECLARATION%20ON%20UKRAINE.pdf>.

⁴⁴ Az Európai Parlament 2022. május 19-i állásfoglalása az Ukrajnában elkövetett háborús bűncselekmények büntetlensége elleni küzdeletről (2022/2655(RSP), para. O, 12–13, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0218_HU.html.

⁴⁵ Resolution on the Recognition of the Actions of the Russian Federation in Ukraine as Genocide and the Establishment of a Special International Criminal Tribunal to Investigate the Crime of Russian Aggression, Seimas of the Republic of Lithuania, Vilnius, 2022. május 10., No. XIV-1070, https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=47002.

⁴⁶ Lásd SHANDILYA (40. lj.).

⁴⁷ Stéphanie MAUPAS: „Ukraine calls for the creation of a special tribunal on the crime of aggression” *Le Monde* 2022. május 22., https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/22/ukraine-calls-for-the-creation-of-a-special-tribunal-on-the-crime-of-aggression_5984275_4.html.

⁴⁸ Lásd: „Statement by President von der Leyen on Russian accountability and the use of Russian frozen assets” *European Commission* 2022. november 30. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_22_7307; Megjegyzendő, a Bizottság két alternatívát is ajánl: egy multilaterális szerződésen alapuló független speciális nemzetközi törvényszéket és egy nemzeti igazságszolgáltatási rendszerbe integrált speciális törvényszéket, nemzetközi bírakkal. Utóbbi hibrid megoldásról lásd a jelen tanulmány következő alfejezetét. Lásd még az alábbi sajtóközleményt: „Ukraine: Commission presents options to make sure that Russia pays for its crimes” *European Commission* 2022. november 30., https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_7311.

⁴⁹ Az ukrán–orosz fegyveres konfliktussal kapcsolatban a Nemzetközi Büntetőbíróság mellett eljárások indultak a Nemzetközi Bíróságon és a Strasbourgi Bíróságon is. Nincsenek hatásköri összeütközések vagy átfedések, hiszen a két utóbbi fórum a nemzetközi büntetőbíróságokkal ellentétben természetes személyek individuális büntetőjogi felelősségét nem kutathatja. A Nemzetközi Bíróság előtt folyamatban lévő eljárás: *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)* <https://www.icj-cij.org/en/case/182>; Az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt folyamatban lévő (államközi) eljárás-

sem érintené).⁵⁰ Míg tehát ezen új bíróság a háború kitörésének (s folytatásának) jogtalanságáért állapítana meg felelősséget (Putyin, valamint legközelebbi katonai, politikai, hírszerzési és pénzügyi kollaboránsai⁵¹ kapcsán vizsgálódva), az ICC azt vizsgálja,⁵² a háború során betartják-e a *ius in bello*, azaz a humanitárius nemzetközi jog normáit, vagyis a háború áldozatainak védelmét célzó, valamint az alapvető emberi jogi előírásokat.⁵³ Dapo Akande, aki szintén az új törvényszék felállításának pártfogója, hangsúlyozta, a két büntetőbíróság együttműködésére számítanak. Gordon Brown, aki ugyancsak kiállt a Chatham House rendezvényén közhírré tett felhívás mellett, kiemelte, s ezt nyilatkozatuk is rögzítette, hogy az új törvényszéknek ugyanazon alapelveken kell nyugodnia, mint amely princípiumokat az 1942. évi St. James deklarációban⁵⁴ Londonban a Szövetségesek megfogalmaztak⁵⁵ (s amely nyilatkozat aztán elvezetett 1945-ben a nürnbergi törvényszék felállításához). A volt brit miniszterelnök felszólította Európa valamennyi országát, ruházzák fel joghatósággal e speciális célra felállítandó bíróságot. Megítélése szerint a nemzetközi büntetőjog rendszerében jelenleg tátongó úrt e különleges törvényszékkel lehetne betölteni.⁵⁶ Ahogy Mikola Gnatovski, az ukrán külügyminiszter tanácsadója fogalmazott az online rendezvényen: itt az idő arra, hogy továbbfejlesszék a nemzetközi jogot, hiszen a nemzetközi bűncselekmények „anyja”, ahogy ő nevezte, azaz az agresszió esetében elégtelenek a most rendelkezésre álló mechanizmusok.⁵⁷

De honnan is származna a törvényszék felhatalmazottsága? Akande szerint e nemzetközi törvényszékre Ukrajna átruházná joghatóságát a területén történt bűncselekmények, azaz ez esetben az agresszió büntette vonatkozásában.⁵⁸ A márciusban közzétett nyilatkozat így fogalmaz: az államoknak meg kell állapodniuk abban, hogy a nemzeti büntetőködexekből és az általános nemzetközi jogból eredő joghatósággal felruházzák az új bíróságot, nemzetközi szolidaritásra van ugyanis szükség a joguralmának fenntartásához, az elkövetők felelősségre vonásához.⁵⁹ Hogyan tudjuk

sok: *Ukraine v. Russian Federation* no. 20958/14, no. 38334/18, no. 55855/18, no. 10691/21, no. 11055/22, *Ukraine and the Netherlands v. Russian Federation* nos. 8019/16, 43800/14, 28525/20, *Russia v. Ukraine* no. 36958/21. Lásd a függőben lévő ügyeket: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/interstate&c>.

⁵⁰ Lásd Sands (35. l.); Statement (39. l.) 3.

⁵¹ Gordon Brown beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁵² Az ICC esetében tehát nem indokolt a feltételes mód használata, az ICC ügyészi hivatala ugyanis már vizsgálja e kérdéseket.

⁵³ Dapo Akande beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁵⁴ Punishment for War Crimes – The Inter-Allied Declaration signed at St. James’s Palace, London, on 13th July 1942. A Document issued by The Inter-Allied Information Committee, Published by His Majesty’s Stationery Office, <https://nla.gov.au/nla.obj-648522001/view?partId=nla.obj-648522082#page/n0/mode/1up>.

⁵⁵ Lásd Brown (51. l.).

⁵⁶ Lásd Brown (51. l.).

⁵⁷ Mikola Gnatovski beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁵⁸ Lásd Akande (53. l.).

⁵⁹ Lásd Statement (39. l.) 2–3.

mindezt értelmezni? A Chatham House rendezvényének levezető elnöke, Elizabeth Wilmhurst úgy ítélte meg,⁶⁰ a járható út az lenne, hogy vagy az ENSZ Közgyűlés, vagy az ENSZ Főtitkár kötne Ukrajnával megállapodást a bíróság létrehozásáról. Sands szerint az ENSZ és Ukrajna között kötött szerződésen túl európai kezdeményezésre is megalakulhatna az új bíróság, akár néhány jelentős európai állam és Ukrajna közötti megállapodás révén. A professzor elképzelése szerint akár 5-6 állam – reményei szerint a britek és a franciák részvételével – és Ukrajna szerződése is megteremthetné a bíróság alapjait. Hangsúlyozta, a jog meglehetősen rugalmassága engedi a kreativitást, különböző konstrukciók kidolgozását.⁶¹

Nem Sands-ék persze az egyedüliek, akik a február 24-én megindult inváziót követően rögtön a megoldásokat kezdték keresni az ICC agresszió kapcsán mutató tehetetlenségének orvoslására, s így több lehetőség is feltűnt már lehetséges alternatívaként. Megfontolásra érdemes Kevin Jon Heller koncepciója, aki az ENSZ helyett az Európa Tanácsot (ET) helyezné előtérbe, az általa mindenekelőtt regionálisnak tekintett problémára ugyanis regionális választ talál a legcélravezetőbbnek.⁶² E ponton pedig eljutunk ahhoz a kérdéshez is, hogy tisztán nemzetközi vagy nemzetközi és nemzeti elemeket egyaránt vegyítő testületben érdemes-e gondolkodni. Értelmezésem szerint ugyanis a Sands-ék által felvázolt elképzelés a nürnbergi mintához hasonló nemzetközi fórumot vizionál, Heller azonban egyértelműen hibrid felállást preferálna.

3.1.2. HIBRID BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK

Heller szerint egy hibrid bíróság egyesítené az orosz vezetők agresszióért történő felelősségre vonását szolgáló lehetséges alternatívák – nemzetközi és nemzeti bíróságok – előnyeit, egyúttal (zömmel) kiküszöbölné hátrányaikat. E bíróságot az ukrán jogrendszer részeként javasolná felállítani, az Európa Tanács támogatása mellett. Mintául a Hissène Habré volt csádi elnököt számon kérő Rendkívüli Afrikai Kamarákat (Extraordinary African Chambers) ajánlja. E kamarákat 2013-ban létesítették egy Szenegál és az Afrikai Unió által (a megelőző évben) kötött szerződéssel.⁶³ E hibrid fórum 2016-ban (2017-ben jogerősen is) a volt elnököt életfogytiglani szabadságvesztés büntetésre ítélte,⁶⁴ kínzásért, háborús bűncselekményekért és emberiség elleni bűntettekért.⁶⁵ E kamarák, amelyek a szenegáli igazságszolgál-

⁶⁰ Elizabeth Wilmhurst beszéde a Chatham House által szervezett (fentebb, a 35. l.j.-ben már hivatkozott) online rendezvényen.

⁶¹ Lásd Sands (35. l.j.).

⁶² Kevin Jon HELLER: „The Best Option: An Extraordinary Ukrainian Chamber for Aggression” *Opinio Juris* 2022. március 16. <https://opiniojuris.org/2022/03/16/the-best-option-an-extraordinary-ukrainian-chamber-for-aggression/>.

⁶³ Lásd HELLER (62. l.j.).

⁶⁴ Emanuele CIMOTTA: „Extraordinary African Chambers” *Max Planck Encyclopedia of International Procedural Law* 2019 December, <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law-mpeipro/e3295.013.3295/law-mpeipro-e3295>.

⁶⁵ „Extraordinary African Chambers” *Hybrid Justice*, <https://hybridjustice.com/extraordinary-african-chambers/>.

tatói rendszerbe tagozódtak, de amelyben a szenegáli bírák mellett az Afrikai Unió más államaiból érkező bírák is szolgáltak, univerzális joghatóság alapján ítélték el egy másik ország, Csád korábbi (ekkor tehát már hatalomban nem lévő)⁶⁶ vezetőjét.⁶⁷

Heller elképzelése szerint ugyanez működhetne, sőt, ez lenne a legideálisabb az orosz agresszió felelőseinek megbüntetésére. Az Európa Tanács keretében kidolgoznának egy Ukrajnával kötendő egyezményt, azt aláírnák a részes államok, e szerződés létrehozna a Rendkívüli Ukrajnai Kamarát, amelyben ukrán ügyészek/bírák és különböző ET-tagállamok ügyészei/bírái töltenék be a tisztségeket, illetve megállapodnának, hogy a bíróság költségeit közösen viselnék az ukránok és a többi ET-tagállam. Bár az Európa Tanácsnak nincs hatásköre arra, hogy közvetlenül hibrid törvényszéket létesítsen, Heller szerint Ukrajna az ET Statútumának⁶⁸ 15 (a) cikkére alapozva kérhetné a Miniszteri Bizottságot, hogy javasolják, a tagállamok kormányai fogadjanak el közös politikát a törvényszék támogatásáról. S ugyan egyhangú döntésre lenne szükség, Oroszország azonban immár nem tagja az Európa Tanácsnak, a többi tagállam közül pedig egy sem állt ki az (egyébként jogi érvekkel védhetetlen) orosz agresszió mellett, azaz számítani lehetne az egyöntetű támogatásra. (Azt azért hozzátenném, az orosz agresszió elítélése csak az egyik kérdés, a másik az, hogy mind az összes ET tagállam támogatna-e egy bíróságot is.)

Hibrid, azaz „nemzetköziesített” törvényszék persze működhetne a Kambodzsai Bíróságok Rendkívüli Kamarái (ECCC)⁶⁹ vagy a Sierra Leone-i Különleges Törvényszék (SCSL)⁷⁰ mintájára is. Előbbi ugyancsak a nemzeti bírói rendszeren belüli nemzetközi elemekkel kiegészített bíróságra példa, ám nem regionális, hanem ENSZ-támogatásnak köszönhető a léte,⁷¹ utóbbi pedig önálló hibrid bíróság volt,⁷² amely szintén az Egyesült Nemzetek Szervezete és egy nemzeti kormány megállapodása⁷³ alapján vonhatta felelősségre többek között Charles Taylor⁷⁴ volt libériai elnököt.

⁶⁶ A kamarák időbeli joghatóságát 1982 és 1990 közötti események vizsgálatára korlátozták, azaz arra az időszakra, amíg Habré államfőként fungált.

⁶⁷ Lásd *Hybrid Justice* (65. l.); Lásd HELLER (62. l.).

⁶⁸ Az 1991. évi LXXI. törvény az Európa Tanács 1949. évi május 5-én, Londonban aláírt [...] Alapszabályának kihirdetéséről.

⁶⁹ Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, <https://www.eccc.gov.kh/en>.

⁷⁰ Special Court for Sierra Leone, <http://www.rscsl.org/>.

⁷¹ A fórumot felállító szerződés az ENSZ és a kambodzsai kormány között kötött: Agreement between the United Nations and the Royal Government of Cambodia concerning the prosecution under Cambodian law of crimes committed during the period of Democratic Kampuchea, 2003. június 6. <https://www.eccc.gov.kh/en/documents/legal/agreement-between-united-nations-and-royal-government-cambodia-concerning-prosecutio>.

⁷² Jennifer TRAHAN: „Revisiting the History of the Crime of Aggression in Light of Russia’s Invasion of Ukraine” *ASIL Insights* 2022/2, <https://www.asil.org/insights/volume/26/issue/2>.

⁷³ Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the Establishment of a Special Court For Sierra Leone, 2002. január 16., <http://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf>.

⁷⁴ Charles Ghankay Taylor felelősségre vonásáról lásd: CSAPÓ Zsuzsanna: „Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatónáskodás megítélése (II) A Sierra Leone-i Speciális Bíróság előtti releváns ügyek. Charles Taylor pere” *Közjogi Szemle* 2008. december, 23–31.; CSAPÓ Zsuzsanna: „Nemzetközi bíróságok és a gyermekkatónáskodás megítélése (III) A Sierra Leone-i Speciális Bíróság előtti releváns ügyek. A „hibrid” bíróság érvrendszere” *Közjogi Szemle* 2009. június, 38–47.

3.1.3. NEMZETI BÍRÓSÁGOK

Folytatva, és egyúttal le is zárva a sort: tisztán nemzetközi vagy nemzetközi és nemzeti elemeket egyaránt vegyítő bíróságok mellett nemzeti bíróságok is szóba jöhetnek potenciális fórumként agresszió elkövetéséért való felelősségre vonásra.

Mivel Ukrajna és Oroszország (és ugyancsak az indirekt agressziót elkövető Belarusz) büntetőtörvénykönyvei egyaránt büntetni rendelik az agresszió elkövetését, területi és állampolgársági alapon mindegyik ország igazságszolgáltató rendszerében lenne lehetőség a vádemelésre. (Sőt, ne feledjük, a 2014-es – donbasszi, krimi – események miatt indult s jogerősen le is zárult már ukrán bíróságok előtt Viktor Janukovics volt ukrán államfővel szemben eljárás, s megállapították felelősségét bűnsegédként agresszív háború kirobbantásáért.⁷⁵ Az eljárás azonban mindvégig távollétében zajlott, s jogi aggályokat vetett fel az is,⁷⁶ hogy a másik két, azonos bűncselekménnyel vádolt személy közel sem állt olyan rangban, hogy megfelelt volna az agresszió bünteténél condito sine qua non-nak tekintett fő döntéshozói⁷⁷ kritériumnak.)

Más országok bíróságai is képbe kerülhetnek? Fontos elsőként hangsúlyozni, kevés állam (tudomásom szerint 74) kriminalizálta saját nemzeti jogszabályai által az államok közötti erőszak tilalmának megsértését,⁷⁸ s ezek közül is kevés (ismereteim szerint 18) ismert el univerzális joghatóságot e büntett kapcsán,⁷⁹ azaz hogy jogosult lenne eljárni, ha nem is a területén s nem is állampolgára által követték el az omni-nózus cselekményt. Azokban az országokban azonban, amelyekben adottak e jogszabályi feltételek, nincs akadálya – elviekben – a fellépésnek.⁸⁰

⁷⁵ Karl Dönitz után ő volt a történelem második olyan korábbi államfője, akit béke elleni büntetést ítélték el. Sergey SAYAPIN: „The Yanukovich Trial in Ukraine: A Revival of the Crime of Aggression?” in Yoram DINSTEN (szerk.): *Israel Yearbook of Human Rights* (Brill 2020) 63., https://doi.org/10.1163/9789004440555_004; lásd továbbá a Bárdossy László ellen 1945-ben hozott népbírósági döntést: a korábbi magyar kormányfőt szintén béke elleni bűncselekményért marasztalták el. HOFFMANN Tamás: „Post-Second World War Hungarian Criminal Justice and International Law – The Legacy of the People’s Tribunal” in Morten BERGSMO – Cheah Wui LING – Yi PING (szerk.): *The Historical Origins of International Criminal Law – Vol. II.* (Torkel Opsahl 2014) 16–19.

⁷⁶ Kevin Jon HELLER: „Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine Is a Bad Idea” *Opinio Juris* 2022. március 7., <https://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/>.

⁷⁷ Az ICC Statútumának kampaljai módosítása szerint a Nemzetközi Büntetőbíróság agresszió büntette kapcsán csak azok felelősségét vizsgálja, akik pozíciójuknál fogva tényleges kontrollt gyakorolnak az adott állam politikai és katonai lépései felett, illetve irányítják ezeket az akciókat.

⁷⁸ Ezek közül is a legtöbb csak ismeri el az eljárás lehetőségét, ha ő az agresszor állam vagy az agresszió sértettje (lásd a fenti mondat folytatását). Carrie McDougall: „Why Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is the Best Available Option: A Reply to Kevin Jon Heller and Other Critics” *Opinio Juris* 2022. március 15. <https://opiniojuris.org/2022/03/15/why-creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-the-best-available-option-a-reply-to-kevin-jon-heller-and-other-critics/>; Carrie McDougall: „Prosecuting Putin for his Crime of Aggression Against Ukraine: Part Two” *Oxford Human Rights Hub* 2022. március 8., <https://ohrh.law.ox.ac.uk/prosecuting-putin-for-his-crime-of-aggression-against-ukraine-part-two/>.

⁷⁹ Lásd McDougall 2022. március 8. (78. l.); McDougall 2022. március 15. (78. l.).

⁸⁰ Lásd e kérdésről: Michael P. SCHARF: „Universal Jurisdiction and the Crime of Aggression” *Harvard International Law Journal* 2012/2. 358–389. <https://harvardilj.org/wp-content/uploads/sites/15/2012/10/HILJ201.pdf>; Diane ORENTLICHER: „How States Can Prosecute Russia’s Aggression

3.2. AZ ICC MELLETTI/HELYETTI EGYÉB OPCIÓK ELŐNYEI, HÁTRÁNYAI

A Nemzetközi Büntetőbíróság cselekvésképtelensége miatt a passzivitást opcióként nem elfogadók által felvázolt, a fentiekben számba vett egyéb alternatíváknak kétségtelen vannak kecsegtető előnyei, olybá tűnik azonban, több buktatóval kell esetükben szembesülni.

3.2.1. NEMZETI BÍRÓSÁGOK – ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK

Kezdjük elsőként az imént említett nemzeti bíróságokkal. Nemzetközi jogon alapuló bűncselekményeknél koránt sincs a nemzetközi fórumoknak kizárólagosságuk, sőt, a szituáció, a vádlottak, a bizonyítékok közelsége kifejezetten igényelheti, hogy – ha biztosítható a pártatlanság – nemzeti bíróság döntsön a felelősség megállapításáról *delicta iuris gentium* esetében is.

Mivel azonban agresszió kapcsán a bűncselekmény természetéből adódóan politikai és katonai vezetők felelősségét van értelme felvetni, nemzeti bíróságok esetében – kivéve az orosz bíróságokat, amelyek esetében jelenleg persze balgaság lenne eljárásukban reménykedni⁸¹ – falba ütközünk, ha Putyin felelősségét firtatnák. Mert bár a nemzetközi büntetőjog egyik alapelve Nürnberg óta,⁸² hogy az államfői, kormányfői, miniszteri stb. minőség nem mentesíti e posztokat betöltőket sem a felelősségre vonástól (azaz mindenkinek felelnie kell tetteiért), a nemzetközi közjog azonban a nemzetközi büntetőjog mellett számos más jogterületből tevődik össze, s ezek normái sem hagyhatók figyelmen kívül egy helyzet megítélésekor. Így a diplomáci-

With or Without 'Universal Jurisdiction' *Just Security* 2022. 03. 24. <https://www.justsecurity.org/80818/how-states-can-prosecute-russias-aggression-with-or-without-universal-jurisdiction/>.

⁸¹ Különösen, ha nem felelünk el arról a 2020-ban elfogadott orosz törvényről, amely minden orosz elnök esetében élethosszig kizárja (igen valószínűtlen szűk kivételtől eltekintve), hogy bűncselekmény vádjával bíróság elé állíthatók legyenek. Ez az orosz nemzeti jogszabály azonban nemzetközi jogi normával ütközik (legalábbis a nemzetközi jogi bűncselekmények kapcsán, hiszen – lásd a következő lábjegyzetet is – államfőknek is felelniük kell ilyen tettekért, ahogy azt a harmadik nürnbergi, immár szokásjogi erejű, azaz minden államot kötelező elv deklarálja), márpedig nemzeti jogszabály nem írhatja felül a nemzetközi jogi kötelezettségeket. Előbbiket pontosítva hozzátenném, már 2020 előtt is létezett olyan orosz nemzeti jogszabály, amely alapján nem lehetett a volt orosz elnököket hivatali idejükben elkövetett bűncselekmények miatt bíróság elé citálni, az új norma annyi változást hozott, hogy pozíciójuk betöltése utáni cselekmények kapcsán sem végzálhatók a korábbi elnökök védeljéssel. Lásd: „Putin signs bill granting lifetime immunity to former Russia presidents” *The Guardian* 2020. december 22., <https://www.theguardian.com/world/2020/dec/22/putin-signs-bill-granting-lifetime-immunity-to-former-russian-presidents>.

⁸² Idézet jelen sorok írójának PhD disszertációjából: „[...] a »felségjog elve nem biztosít mentelmet« princípiumát már 1950-ben megerősítette az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága mint a Nürnbergi Törvényszék alapokmányában elismert és általános érvényűvé vált nemzetközi jogi elvek egyikét, mint »harmadik nürnbergi elvet«.” CSAPÓ Zsuzsanna: Nemzetközi jogi védőháló a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola 2009) 293. Ugyanez a rész szerepel a doktori értekezés alapján írt monográfiában: CSAPÓ Zsuzsanna: Fegyverekkel szemben, fegyverekkel kézben. Nemzetközi jogi védőháló a fegyveres konfliktusokban érintett gyermekek oltalmára (Pécs: Publikon 2011) 205.

ai kapcsolatok jogának ugyancsak klasszikus⁸³ princípiuma, hogy regnáló államfők immunitásuk miatt más ország bíróságai elé nem állíthatók.⁸⁴ Lásd a Nemzetközi Bíróságnak a Yerodia ügyben 2002-ben hozott ítéletét⁸⁵ (amelyben a testület megállapította Belgium nemzetközi jogsértését, mivel univerzális joghatóságra hivatkozva letartóztatási parancsot bocsátott ki a Kongói Demokratikus Köztársaság hivatalban lévő külügyminiszterével szemben a humanitárius nemzetközi jogi normák megsértésének vádjával).

E helyütt rövidre is zárhatjuk a nemzeti bíróságok lehetőségének taglalását.⁸⁶ Egyrészt hivatkoznék az ENSZ Közgyűlés segédszervére, a Nemzetközi Jogi Bizottságra, amely korábban azt javasolta, agresszió büntettét nemzetközi fórumok ítéljék meg, ne nemzeti bíróságok.⁸⁷ Idézném még Kostia Gorobets-et, aki szerint kiemelkedően fontos, hogy agresszióért a felelősségre vonás minél nemzetközibb legyen, mivel a mostani orosz agresszió is „nemcsak Ukrajnáról, nemcsak az ukránokról, de az egész világról szól”.⁸⁸ Végül sokat mond az is, hogy épp a leginkább érintettek nem preferálják ezt az utat. Legalábbis a korábban említett Chatham House rendezvényén felszólaló ukrán nemzetközi jogász professzor, külügyminiszterének tanácsadója is amellett érvelt, hogy bár lenne lehetőség az ukrán nemzeti jogszabályok alapján agresszió tárgyában eljárást folytatni, mégis a büntett súlya miatt, a nemzetközi közösség érdekében is nemzetközi reakció szükségeltetik. Hiszen, hangsúlyozta, az orosz agresszióknak mindannyian áldozatai vagyunk, még maguk az orosz emberek is áldozatai Putyin döntésének. Véleménye szerint egy nemzetközi bíróságra lenne szükség, olyan fórumra, amelyben van nemzetközi részvétel, hiszen ez a büntett a nemzetközi jog, a nemzetközi jogon alapuló nemzetközi rend alapjait érinti. Az ICC Statútuma (Statútumának módosítása) révén az anyagi jogi

⁸³ Lásd Csapó 2009 (82. lj.) 294.; Csapó 2011 (82. lj.) 206.; FRANK Timea – SÜLYÖK Gábor: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga* (Budapest: Rejtjel 2002) 40.

⁸⁴ Az államfői immunitás kérdéséről lásd: BÉRES Nóra: „A Nemzetközi Büntetőbíróság mint félkarú óriás? Az együttműködési kötelezettség és az államfői immunitás összeütközése esetén alkalmazható megközelítési módok a hatékonyság elvének tükrében” *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai* 2017. 11–28. https://matarka.hu/koz/ISSN_1588-7901/Tom_17_2017/ISSN_1588-7901_Tom_17_2017_011-028.pdf; Csapó Zsuzsanna: „Az állam- és kormányfői immunitás versus a hivatali minőség irrelevanciájának elve a felelősségre vonáskor. Az Afrikai Unió kezdeményezése tanácsadó vélemény kérésére a Nemzetközi Bíróságtól” *Állam- és Jogtudomány* 2019/1. 19–35.

⁸⁵ *Case concerning the arrest warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)* Judgement of 14 February 2002, I.C.J. Reports 2002, 3.

⁸⁶ Lásd bővebben e kérdésről (is): Csapó Zsuzsanna: „Az orosz–ukrán háború és az egyén felelőssége a *ius ad bellum* és *ius in bello* normák megsértéséért” *Ügyvédek Lapja, a Magyar Ügyvédi Kamara Folyóirata* 2022/3. 16–21., https://issuu.com/panpress/docs/ul_22_03_egyben.

⁸⁷ Report of the International Law Commission on the work of its forty-seventh session, 2 May–21 July 1995. A/50/10. para 70. <https://www.legal-tools.org/doc/4d3696/pdf/>; Lásd McDUGALL 2022. 03. 08. és 2022. 03. 15. (78. lj.); Astrid REISINGER CORACINI: „National Legislation on Individual Responsibility for Conduct Amounting to Aggression” *Equipo Nizkor – Derechos Human Rights*, <http://www.derechos.org/nizkor/aggression/doc/areisinger1.html#1>.

⁸⁸ Janet H. ANDERSON: „A Nuremberg for Russia’s Crime of Aggression?” Interjúalany: Kostia Gorobets. [A továbbiakban: ANDERSON – GOROBETS] *Justiceinfo* 2022. 04. 22. <https://www.justiceinfo.net/en/91135-nuremberg-russia-crime-of-aggression.html>.

normák adottak. Egyelőre az eljárási szabályok azok, amelyek akadályozzák a fellépést,⁸⁹ legalábbis a Nemzetközi Büntetőbíróság részéről. De vajon valóban érdemes más nemzetközi büntetőbíróság felállításán gondolkodni?

3.2.2. SPECIÁLIS NEMZETKÖZI BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK

– ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK

Nemzetközi büntetőtörvényszék óriási előnye a nemzeti bíróságokkal szemben, hogy elfogultsággal, részrehajlással vagy épp revánsvággal nem vádolhatók. Legalábbis az „újgenerációs” bíróságok, hiszen még Nürnberg és Tokió esetében megállta a helyét a „győztesek ítélkeznek a vesztesek felett” vádja. Ha azonban a bírói grémium valóban a méltányos földrajzi megoszlás elve alapján áll össze (mint a '90-es években felállított ICC, valamint a jugoszláv és a ruandai eseményeket megítélő ICTY⁹⁰ és ICTR⁹¹), s a bírakat példának okáért a 193 tagú ENSZ Közgyűlés választja, mint ahogy az az ICTY és az ICTR esetében történt, vagy a 123 részes állam gyűlése az ICC esetében, minden érintett fél joggal bízhat az elfogulatlan ítélkezésben.

Problémásnak tűnik azonban az orosz agresszió esetében egy speciális nemzetközi büntetőtörvényszék létrehozása. Miként is lenne köteles ugyanis együttműködni e fórummal az Orosz Föderáció? Csak két esetben lenne erre jogi kötelezettségük. Egyrészt ha részesévé válnának egy őket kooperációra kötelező nemzetközi szerződésnek, ám ilyen egyezményhez Putyin Oroszországa nem csatlakozna. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék esetében a németeknek (vagy a tokiói esetében a japánoknak) legyőzött államként nem volt más választásuk, kénytelenek voltak a bírósággal együttműködni. (A náci vezetők felelősségre vonásakor azért nem jelenthetett akadályt pozíciójuk, mert a Németország kormányaként működő Szövetséges Ellenőrző Tanács implicit módon megfosztotta őket immunitásuktól.)⁹² Oroszország azonban koránt sincs ilyen helyzetben, s hasonló a feltételezésem a jövődre nézve is. Kötelezhetné még az oroszokat ENSZ BT határozat arra, hogy elfogadják egy törvényszék joghatóságát (mint ahogy köteles volt minden ENSZ tagállam együttműködni a jugoszláv és ruandai törvényszékekkel), de jelen állás szerint ugyancsak nem járható ez az út, hiszen BT döntést az 5 állandó tag mindegyike, így persze Oroszország is járhatja könnyedséggel megakadályozhat.

Azaz ha létre is jönne egy új nemzetközi büntetőtörvényszék (pl. Ukrajna és X számú más állam által kötött nemzetközi szerződés révén), Oroszország se a bizonyítékok összegyűjtésében, se a vádlottak átadásában nem lenne partnere a tesztületnek. (Márpedig, ahogy erre Heller rávilágított, minden bizonyíték és vádlott Oroszországban lenne, hiszen az agresszió büntette a döntésről és a tervezésről szól, s nem arról, mint például a háborús bűncselekmények esetében, hogy mi törté-

⁸⁹ Lásd Gnatovski (57. l.).

⁹⁰ ICTY: Volt-Jugoszláv Nemzetközi Büntetőtörvényszék, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, <https://www.icty.org/>; <https://unictr.irmct.org/>.

⁹¹ ICTR: Ruandai Nemzetközi Büntetőtörvényszék, International Criminal Tribunal for Rwanda, <https://unictr.irmct.org/>.

⁹² Lásd HELLER (76. l.).

nik konkrétan a fronton.)⁹³ A bírák a vádlott(ak) távollétében lennének kénytelenek eljárni, amely megoldás legitimitása és értelme erősen megkérdőjelezhető lenne.⁹⁴

Kénytelen vagyok ugyanoda visszakanyarodni, mint korábban: ha Oroszországban nincs rezsimmváltás, a jelen szabályok szerint nincs esély az agresszióért való korrekt, nem kikezdehető felelősségre vonásra. Ha viszont lesz, és megbuktatják Putyint, illetve az új vezetésnek érdeke fűződik a bíróság elé állításához, és nem saját bíróságai eljárását preferálnák (hiszen nem lenne akadálya a nemzeti számonkérésnek), akkor viszont véleményem szerint nincs értelme megkettőzni a nemzetközi eljárásokat. Nem találok ugyanis jó ötletnek, hogy ugyanazon fegyveres konfliktus és bizonyos bűncselekmények esetében ugyanazon vádlottak kapcsán eljárjon egyrészt az ICC háborús bűncselekmények, emberiség elleni bűntett s ha releváns, népirtás vonatkozásában, míg egy másik, külön felállítandó új *ad hoc* törvényszék pedig az agresszió kérdését ítélje meg.⁹⁵ Putyin rendszerének megbukása vagy megbuktatása után ugyanis, ahogy korábban jeleztem, elhárulhatnának azok az akadályok, amelyek ma az ICC eljárását gátolják az agresszió bűntettét tekintve. Megítélesem szerint már működő infrastruktúrára, azaz az ICC-re lenne érdemes hagyatkozni, semmint létrehozni új törvényszéket a semmiből.

Felvetődik továbbá a kérdés, miért épp és miért csak az orosz agresszióra állítanának fel különleges törvényszéket. Valóban szolgálná-e a nemzetközi rule of law-t, ha csupán egyetlen esetre reagálna speciális bíróság felállításával a nemzetközi közösség (egy része), holott az erőszak tilalmát deklaráló ENSZ Alapokmány 2. cikk (4) bekezdését közel sem Oroszország szegte meg egyes egymagában 1945 óta, sem a közelmúltunkban. Vajon a szelektivitás⁹⁶ mennyire lenne igazságos, illetve kontraproduktív?⁹⁷

Erre a kérdésre – amely a fent említett Chatham House által szervezett online rendezvényen hangzott el – reagálva Akande azt hangsúlyozta, mindig kell egy első lépés ahhoz, hogy utad végén elérd a célt. Példának a '90-es évek derekán

⁹³ Lásd HELLER (76. lj.).

⁹⁴ Bár megjegyezném, a (szintén hibrid) Libanoni Különleges Törvényszék – amely honlapjának tanúsága szerint egy „nemzetközi karakterű törvényszék”, amely se nem ENSZ-bíróság, se nem része a libanoni igazságszolgáltató rendszernek, s amelyet 2007-ben állítottak fel ENSZ BT határozattal – távollétükben marasztalta el a vádlottakat. (A tanulmány által vizsgált kérdéskörből kissé kilóg e fórum, mert esetében a vádpontok között nem háborús bűncselekmény, emberiség elleni bűntett, népirtás és/vagy agresszió, azaz a *delicta iuris gentium* körébe – jelenleg – tartozó bűncselekmények, hanem terrorizmus szerepelt. Hozzá kell tenni azonban, hogy a törvényszék fellebbviteli kamarája a terrorizmust „nemzetközi bűncselekménynek” titulálta. A vegyes libanoni és nemzetközi bírák által vizsgált, 2005-ben végrehajtott terrorcselekmény leghíresebb áldozata Rafik Hariri volt libanoni miniszterelnök volt.) Lásd: <https://www.stl-tsl.org/en>; <https://www.stl-tsl.org/en/about-the-stl>; https://www.stl-tsl.org/sites/default/files/documents/promo/STL_Close-up_en.pdf.

⁹⁵ Persze e dilemmának lehetne ellenszere egy, Kostia Gorobets által felvetett, „Szuper Speciális Törvényszék”, amely az agresszió mellett megítélné a háborús és emberiség elleni bűntetteket (netán a népirtás vádpontját) is. Ám Gorobets is csak elméleti lehetőségként dobta be ezen alternatívát, maga is erőforrás-pocskolólsnak véli ugyanis e fórum létrehozását, hiszen az ICC gond nélkül, kapacitásai birtokában el tud járni, az agressziót leszámítva, az Ukrajnában elkövetett nemzetközi jogon alapuló bűncselekmények esetében. Lásd ANDERSON–GOROBETS (88. lj.).

⁹⁶ Lásd Akande (53. lj.).

⁹⁷ Lásd Sands (35. lj.).

megalkotott jugoszláviai és ruandai nemzetközi büntetőtvényszékeket hozta. Természetesen e fórumok esetében is fel lehetett vetni, miért épp Jugoszlávia, miért épp Ruanda, hiszen a világ más részein is történtek hasonló szörnyűségek. De ezen erőfeszítéseket is továbbiak követték, így egyrészt más államokban történtek kivizsgálására is létrehoztak azóta *ad hoc* nemzetközi (hibrid) igazságszolgáltató fórumokat, illetve az állandó Nemzetközi Büntetőbíróság felállítását is megvalósult, amelynek rég felvetett elképzelése sokáig irreálisnak tűnt. Vagyis csak mert nem tudunk mindent megtenni, nem jelenti azt, hogy semmit ne tegyünk, hangsúlyozta Akande.⁹⁸

Heller szintén a szelektivitás problémáját látja az egyik legjelentősebb ellenérvnek a speciális nemzetközi bírósággal szemben. Jogosan vetődne fel ugyanis, hogy miért nem reagált ugyanígy a nemzetközi közösség a 2003-as iraki invázióra, az éppúgy a nemzetközi jog súlyos megsértése volt. Milyen alapon vennénk komolyabban egyik agressziót a másikkal? Ha ráadásul az USA is, az Egyesült Királyság is – Irak megszállói – élére állnának a mostani kezdeményezésnek, milyen üzenettel bírna mindez? Hisz két évtizeddel ezelőtt ők is sutba dobták az erőszak tilalmát. Heller továbbá azt is visszásnak találja, ha épp azon országok propagálnák az orosz agressziót megítélő új bíróság létrehozását (amerikaiak, britek, franciákkal kiegészítve), amely államoknak többek között „köszönhető”, hogy az ICC-t korlátozottabb joghatósággal ruházták fel agresszió esetére, mint amivel rendelkezik a többi, tárgyi joghatóságába tartozó bűncselekmény esetében. Ha ők nem kerékkötői a haladásnak, nem állt volna elő a most fejtörést okozó szituáció.⁹⁹ Jogos ezenfelül tartani attól, hogy egy *ad hoc*, csak adott helyzetre reagáló törvénytörvény elrettentő ereje más potenciális agresszorok esetében minimális lenne, ellentétben a permanens fórumokba vetett reményekkel.¹⁰⁰

Azt se felejtethetjük el, hogy nemzetközi bíróságok esetében is gondot jelenthet, ha regnáló államfő felelősségre vonása a feladat. Az persze egyértelmű, amit a Nemzetközi Bíróság is leszögezett a Yerodia ügyben, hogy államfők, kormányfők, miniszterek sem állhatnak semmilyen körülmények között a törvények felett, azaz anyagi értelemben véve nincs immunitásuk.¹⁰¹ A Nemzetközi Bíróság azonban általánosságban nem mondta ki, hogy minden nemzetközi büntetőbíróság esetében nem lenne akadálya az eljárásnak a vezető állami tisztség betöltése. Ezt csak az ICTY és az ICTR, illetve az ICC vonatkozásában ismerte el, igaz, ezzel nem taxatív, hanem csak exemplifikatív felsorolást adott¹⁰² azokról a fórumokról, amely „nemzetközi bíróságok az immunitást mint a joghatóság gyakorlásának akadályát eltávolították”¹⁰³.

⁹⁸ Lásd Akande (53. lj.).

⁹⁹ Heller szerint ugyanis Ukrajna valószínűleg pár éve csatlakozott volna a Római Statútumhoz, és elfogadta volna az agresszióval kapcsolatos módosítását is, ha az ICC eljárhatott volna nem részes állammal kapcsolatban is részes állam érintettsége esetében. Lásd HELLER (76. lj.).

¹⁰⁰ Lásd HELLER (76. lj.).

¹⁰¹ Lásd CSAPÓ (84. lj.) 24.

¹⁰² *Arrest warrant of 11 April 2000* (judgment) (85. lj.) para. 60–61.

¹⁰³ Dov Jacobs-t hivatkozza: BÉRES (84. lj.) 17. A hivatkozott tanulmány: Dov JACOBS: „The Frog that Wanted to Be an Ox. The ICC’s Approach to Immunities and Cooperation” in Carsten STAHN: *The Law and Practice of the International Criminal Court* (Oxford: Oxford University Press 2015), <https://doi.org/10.1093/law/9780198705161.001.0001>.

Ám egyrészt az ICC esetében is problémát jelent a gyakorlatban, hogy a Római Statútumban részes állam más, nem részes állam regnáló államfőjét, ha nála jár a vádlott, nem tartóztathatja le, hogy átadja Hágának, nem sértheti meg ugyanis ez az állam a másikkal szemben fennálló kötelezettségét, ami a hivatalban lévő államelnök immunitását illeti, kivéve, ha az ENSZ BT utalja az ügyet az ICC elé.¹⁰⁴ Másrészt – és ez most különösen releváns az orosz agresszió kapcsán felmerült felelősségre vonási tervekkel szembesülve – akár két állam is létrehozhatja szerződéssel egy „nemzetközi” büntetőbíróságot. A két állam nemzeti bíróságai előtt sikerrel, míg az általuk felállított „nemzetközi” bíróság előtt sikertelenül lehetne hivatkozni az államfői immunitásra?¹⁰⁵ Ha szabad klasszikust idéznem: „ez nem így működik, nem ilyen egyszerű”.¹⁰⁶

3.2.3. HIBRID BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK – ELŐNYÖK, HÁTRÁNYOK

Ám vannak egyértelmű vagy legalábbis egyértelműbb esetek. A 2002-ben működését megkezdő hibrid bíróság (az első hibrid nemzetközi büntetőbíróság),¹⁰⁷ a Sierra Leone-i Speciális Bíróság ugyanis 2003-ban Charles Taylor libériai elnököt – az ICTY által vád alá helyezett Slobodan Milošević szerb vezető után másodikként¹⁰⁸ – még regnáló államfőként eljárás alá vonta, s 2012-ben 50 évre el is ítelték.¹⁰⁹ Az SCSL következetesen hangoztatta, valódi nemzetközi bíróság,¹¹⁰ s mint ilyen, nem akadályozhatja eljárását hivatalban lévő államfő immunitása.¹¹¹

Ahogy láttuk, sokan javasolják most e példát követni, azaz hogy az ENSZ és Ukrajna között kötött szerződéssel állítsanak fel egy speciális bíróságot az agresszió büntetetté megítélendő.¹¹² E megoldás, pártolói szerint, az ENSZ támogatása miatt

¹⁰⁴ E komplex kérdéstről lásd részletesen: CSAPÓ (84. lj.) 25–29. A tanulmány elsősorban a volt szudáni elnök, Omar al-Bashir kapcsán fejt ki a fenti problémát.

¹⁰⁵ Lásd BÉRES (84. lj.) 17.

¹⁰⁶ hiperkarma: ? (1G Records Kiadó 2000), https://www.youtube.com/watch?v=JH62-iRPGDs&list=OLAK5uy_kE09epf-dT5Bufw9kwN9oX_TEfTL9boA4&index=4; BÉRCZESI Róbert Dalszövegkönyve (Budapest: Scolar 2021) 18.

¹⁰⁷ „The Special Court for Sierra Leone. Its History and Jurisprudence” SCSL, <http://www.rscsl.org/index.html>.

¹⁰⁸ Lásd CSAPÓ 2011 (82. lj.) 207.

¹⁰⁹ „The Taylor Trial. The Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor” SCSL, <http://www.rscsl.org/Taylor.html>.

¹¹⁰ A mégis felmerülő kérdőjelekről lásd BÉRES (84. lj.) 17–18.

¹¹¹ Appeals Chamber, Decision on immunity from jurisdiction, 31 May 2004, in the case of Prosecutor against Charles Ghankay Taylor. Case No. SCSL 2003-01-I. para. 40–42, 53., <http://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/059/SCSL-03-01-I-059.pdf>.

¹¹² Jelen tanulmány nem foglalkozik az ukrán jogrendszerben rejlő esetleges akadályokkal (lásd pl. az ukrán alkotmány 125. cikkét „a rendkívüli és különleges bíróságok” létesítésének tilalmáról, amely paragrafus esetében azonban nem azonos jelentéssel bírnak e jelzők, mint amiképp nemzetközi jogi kontextusban értelmezhetők), de az Olvasó figyelmébe ajánlanám az e kérdést körbejáró alábbi elemzést: Alexander Komarov – Oona Hathaway: „Ukraine’s Constitutional Constraints: How to Achieve Accountability for the Crime of Aggression” *Just Security* 2022. április 5., <https://www.justsecurity.org/80958/ukraines-constitutional-constraints-how-to-achieve-accountability-for-the-crime-of-aggression/>.

jóval nagyobb legitimitással rendelkezne, mint államok egy csoportja által életre hívott nemzetközi fórum.¹¹³

Ami számomra zavaró, hogy az általam megismert elképzelések nem ejtenek szót arról, hogy a sokak által mintának tekintett Sierra Leone-i Speciális Bíróság felállítását az ENSZ Biztonsági Tanácsa javasolta 1315. számú határozatában.¹¹⁴ A BT kezdeményezésére kötött szerződés a világszervezet és Sierra Leone között. Az ma egyértelmű, hogy hasonló javaslatot nem fog tenni a BT az orosz agresszió kapcsán az egyén büntetőjogi felelősségét kivizsgáló törvényszék létrehozására, legalábbis amíg a mostani vezetés áll Oroszország élén, s képviselteti magát vétőjoggal rendelkező állandó tagként a Biztonsági Tanácsban. De vajon a BT helyett a Közgyűlés is jogosult lenne ilyen megállapodás megkötését kezdeményezni Ukrajnával? Talán meglenne e plenáris szervben a szükséges 2/3-os támogatás, kiindulva abból a tényből, hogy a február 24-én megindult inváziót követően március 2-án a 193 tagállamból 141 igennel szavazott az Ukrajna szuverenitása, függetlensége és területi integritása mellett kiálló és az Orosz Föderációt azonnal katonai erői kivonására felszólító határozat¹¹⁵ mellett.¹¹⁶ Hozzáteszem azonban, ez csak spekuláció, hiszen más elítélni egy állam jogsértő magatartását, és más dönteni arról, megteremtjük-e lehetőségét e jogsértésért a politikai és katonai vezetők számonkérésének (nem beszélve arról, tán ezzel precedenst teremtünk, s akkor nekünk is vigyázni kell jövődő lépéseinkre). Ami az igazi kérdés, hogy ha megszületne a Közgyűlésben a döntés, nem kerülne közelebb a célhoz, mert Oroszország nem lenne köteles együttműködni a felállítani tervezett fórummal. Az ENSZ Alapokmányból eredően míg a BT-nek van erre jogköre (a VII. fejezet¹¹⁷ alapján), a Közgyűlés által kezdeményezett nemzetközi szerződés az ENSZ és Ukrajna között nem háritana kötelezettséget Oroszországra. Ez a Kambodzsai Rendkívüli Kamarák esetében, ahol a Közgyűléstől indult a kezdeményezés, nem okozhatott gondot, hiszen Kambodzsa kért nemzetközi segítséget kambodzsai Kambodzsában elkövetett tetteinek kivizsgálásához,¹¹⁸ azaz más állam nem került képbe (mint ahogy Sierra Leone esetében viszont igen, Taylor miatt

¹¹³ Alexander KOMAROV – Oona HATHAWAY: „The Best Path for Accountability for the Crime of Aggression Under Ukrainian and International Law. A treaty between Ukraine and the UN General Assembly is the way to proceed” *Just Security* 2022. április 11., <https://www.justsecurity.org/81063/the-best-path-for-accountability-for-the-crime-of-aggression-under-ukrainian-and-international-law/>.

¹¹⁴ S.C. Res. 1315, 4186th mtg., 14 August 2000, U.N. Doc. S/RES/1315 (2000).

¹¹⁵ *Aggression against Ukraine*, G.A. Res. ES-11/1, 11th emergency special session, 2 March 2022, U.N. Doc. A/RES/ES-11/1, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/293/36/PDF/N2229336.pdf?OpenElement>.

¹¹⁶ 35 állam tartózkodott, s Oroszország mellett mindössze még 4 állam (Belarusz, Eritrea, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Szíria) szavazott ellen. „General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine” *UN News* 2022. március 2., <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>.

¹¹⁷ Lásd még az Alapokmány 25. cikkét: „A Szervezet tagjai megegyeznek abban, hogy a Biztonsági Tanács határozatait [...] elfogadják és végrehajtják.” (Fentieket kiegészítve hozzáténném, a Sierra Leone-i Speciális Bíróság felállítását javasoló BT határozat nem utalt jogalapját alátámasztandó a VII. fejezetre, de annyit megjegyezett preambuluma végén, hogy a Sierra Leone-i helyzet a régióban a nemzetközi békére és biztonságra fenyegetést jelent.)

¹¹⁸ Lásd Agreement between the UN and Cambodia (71. lj.).

Libéria). A mostani tervek azonban olyan állam, Oroszország vezetőinek felelősségre vonásáról szólnának, amely állam nem óhajtja az igazságszolgáltatást.

Ami továbbá a nemzeti és nemzetközi elemeket magában egyesítő, ám nem az ENSZ, hanem az Európa Tanács által támogatott bíróság elképzelését illeti, e lehetőség propagálói szerint az ET bevonása (ez igaz lehetne persze az ENSZ esetében is) kompenzálhatná azokat a jogi, technikai és pénzügyi nehézségeket, amelyekkel pillanatnyilag Ukrajna szembenézne, ha nemzetközi támogatás nélkül egymaga törekedne a számonkérésre. Ráadásul mivel az Európai Unió minden tagja egyúttal az Európa Tanács tagja is, a bíróság profitálhatna az EuroJust közös nyomozócsoportjának munkájából is, akik az MH17-es járáttal kapcsolatos kivizsgálásban is közreműködtek. (Megjegyezném, e nyomozócsoport szerepét kevésbé látom jelentősnek agresszió kapcsán, ellentétben persze pl. a háborús bűncselekmények feltárása terén.)¹¹⁹ E regionális megoldás hívei továbbá azt is hangoztatják, New York helyett Strasbourgra figyelmeztetni azt is jelentené, hogy a bíróságnak nem kellene a jogrendszerek különbözőségeiből adódó nehézségekkel megbirkóznia (mint kellett az ICTY-nak, ICTR-nak, vagy kell ma az ICC-nek), hiszen azonos jogi kultúrából jönnének a bírák s ügyészek. Ukrajna ráadásul nem ruházná át egy nemzetközi bíróságra joghatóságát, így ebből eredő problémák sem vetődhetnének fel, hiszen a megoldás hibrid jellegéből adódóan a bíróság Ukrajna területi joghatóságára alapozhatná saját joghatóságát. Azzal pedig, hogy az Európa Tanács biztosítaná a hibrid bíróság nemzetközi oldalát (ezzel, mármint a nemzetköziséggel Heller szerint az államfői immunitás problémája is sutba dobható lenne), ellentétben az ENSZ általi támogatottsággal, nem venne részt e fórum munkájában az Amerikai Egyesült Államok. Márpedig az USA közreműködése visszas lehetne, tekintve, hogy az Irak ellen 2003-ban kifejtett, nemzetközi jogi érvekkel alá nem támasztható erőszak alkalmazásában ők voltak a protagonisták, illetve az elmúlt években sokat tettek az ICC gyengítése érdekében.¹²⁰ Kétségtelen, sok a meggyőző érv, ám szerintem az Európa Tanácsnak egyszerűen nincs hatásköre ezen elképzelés kivitelezésére (bár, teszem hozzá, tanácsadó vélemény kikérését kezdeményezhetnék az államok pl. az ENSZ Közgyűlésen keresztül a Nemzetközi Bíróságtól,¹²¹ s máris tiszta lenne a kép), illetve Oroszország nem lenne köteles együttműködni a felállítani tervezett bírósággal. Azt se feledjük, hogy bár a február 24-én megindult invázió idején Oroszország még tag volt az ET-ben, azóta, 2022. március derekán azonnali hatály-

¹¹⁹ Fontos a fentiekhez hozzáfűzni, hogy az Eurojust és az ICC között már ki is alakult szoros együttműködés az Ukrajnában zajló háború kapcsán. Teri SCHULTZ: „European prosecutors join forces to bring justice for Ukraine” *Deutsche Welle* 2022. június 4., <https://www.dw.com/en/european-prosecutors-join-forces-to-bring-justice-for-ukraine/a-62026318>.

¹²⁰ Fent sorolt érvek mindegyike Heller nevéhez fűződik. Lásd HELLER (62. l.).

¹²¹ Nemcsak az ET és Ukrajna, hanem az ENSZ Közgyűlés kezdeményezésére az ENSZ és Ukrajna között köthető szerződéssel létesítendő bíróság legitimitásáról is. (Megjegyzem, tán hasonlóan hasznos lett volna annak idején az ICTY és az ICTR kapcsán is ilyen véleményező eljárást kezdeményezni az ENSZ fő bírói szerve előtt, kihívva a méregfogát azon vádlottak tiltakozásának, akik nem tartották jogszerűnek egy bíróság felállítását egy politikai szerv, az ENSZ BT részéről. Utóbbi gondolatot Lattmann Tamás kollégámtól veszem kölcsön, aki egyik beszélgetésünk során osztotta meg velem e felvetését.)

lyal kizárták őket e szervezetből (megelőzve a korábban bejelentett kilépésüket, ami azonban csak később, év végén hatályosult volna).¹²²

4. ZÁRSZÓ – A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁG MELLETT

Az nem kérdés, hogy Vlagyimir Putyinnak és Oroszország vezető köréhez tartozó többi politikai és katonai potentátnak felelnie kellene az Ukrajnával szembeni agresszióért. (Háborús és emberiség elleni bűntettek, netán népirtás mellett, például ha „bűnös parancsot”¹²³ adtak ki, vagy a fegyelmi jogkört nem gyakorolva mulasztottak.)¹²⁴ Sajnos azonban véleményem szerint az sem kérdés, hogy jelen szabályok mellett agresszióért megállapítani felelősségüket csak olyan fórumok előtt lehetne, amelyek joggal néznének szembe számos kritikával, márpedig nem lenne megengedhető, hogy az alapvető nemzetközi jogi normák lábball tiprói jogos aggályokra hivatkozva mosdathassák magukat. Ha nincs rezsimváltás Oroszországban, nincs esély a kikezdetetlen – földi – számonkérésre.

A mostani tehetetlenség pedig talán arra fogja sarkallni a nemzetközi közösség egy jó részét, hogy változtassanak a Nemzetközi Büntetőbíróság lehetőségeit és egyben korlátait megszabó normákon.

Nem hiszem, hogy annak lenne értelme, hogy az ENSZ BT mellett a Közgyűlést is felruházzák a kivizsgálandó szituációk ICC elé utalásának lehetőségével. Mert bár szimpatikusnak tűnik ezt a csavart bevinni a rendszerbe, mégis ez esetben ultra vires területre tévednénk, hiszen a Közgyűlésnek nincs kényszerítő ereje.¹²⁵ (Ez esetben az ENSZ Alapokmányt is módosítani kellene, ami, ismerve e szerződés múltját¹²⁶ és a jelen állapotokat, veszett fejsze nyele lenne ismét csak.)

El kellene érni, hogy a Római Statútum azonos joghatósági feltételeket írjon elő agresszió esetére is, mint ahogy az az összes többi nemzetközi jogon alapuló bűncselekmény kapcsán érvényesül. Azaz el lehessen járni, ha vagy az elkövetés helye szerinti állam, vagy az elkövető állampolgársága szerinti állam részes fél a szerződésben. Kétségtelen, nem látok erre a módosításra sem kecsegtető eshetőséget, ám pár hónapja még azt sem gondoltuk volna, hogy az USA szenátusa teljes támogatásáról biztosítja, ráadásul egyhangúan az ICC-t¹²⁷ (persze csak az orosz felelősségre vonás relációjában).

A másik vagy épp párhuzamos út pedig az lenne, ha nem csupán 43 állam ismerné el magára nézve kötelezőnek a Római Statútumnak az agresszióra vonatkozó új

¹²² Julia CRAWFORD: „Ukraine vs Russia: What the European Court of Human Rights Can (and Can't) Do” *Justiceinfo* 2022. április 7., <https://www.justiceinfo.net/en/90187-ukraine-russia-european-court-of-human-rights-can-do.html>.

¹²³ Lásd Kovács (8. lj.) 78.

¹²⁴ Lásd Csapó (86. lj.) 18–19.

¹²⁵ Lásd Heller (62. lj.).

¹²⁶ Témába vágó, ha megjegyzem, hogy az ENSZ Alapokmányban még mindig „Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége” szerepel az immár helyesen Orosz Föderáció elnevezés helyett.

¹²⁷ Lásd Wolfson (10. lj.).

passzusait,¹²⁸ hanem sorra újabb és újabb államok csatlakoznának e körhöz. Hiszen az erőszak tilalmát a kvázi univerzális ENSZ Alapokmány elfogadása révén a világ majd' minden állama szerződésbe is foglalva magára nézve kötelezőként vállalta. Több mint elkésérítő, ha államok vezetői reális veszélynek látják magukra vagy utódjaikra nézve, hogy ezen alapnormát ők mégiscsak megsértve bíróság elé állíthatók.

Zárásként hadd vessem fel Magyarország példáját. Az ugyancsak lesújtó, hogy itt-hon folyton megghiúsul, s – amennyire ez tudható¹²⁹ – mindig a Köztársasági Elnöki Hivatalon bukik el a minket 2002 óta kötő Római Statútum újabb és újabb kihirdetési kísérlete. Felvetődik a kérdés: ugyan mitől tartanak a mindenkori államfőink? Elkövetnének háborús bűncselekményt, emberiesség elleni bűntettet, népirtást, agressziót? Ha igen, persze nem ők, hanem utódaik, nem lenne jó, ha ilyen vállalhatatlan tettekért felelősségre vonnák az illetőt? Vagy ha alaptalan a vád, nem lehet gond azzal, ha tisztázza őket egy fair nemzetközi eljárás. Ki kell hirdetnünk a szerződést! Együttal csatlakoznunk kell az agresszió esetén számonkérést biztosító módosításához is. 2022 mutatja nekünk, mire vezet, ha az államok közötti erőszak tilalmát semmibe veszik.

¹²⁸ Lásd TRAHAN (72. l.).

¹²⁹ Lásd KOVÁCS (8. l.) 78.